

ارزیابی دیوارنگاری معاصر تهران از دیدگاه مخاطب*

دکتر اصغر کفشچیان مقدم**^۱، یواف دارش^۲، سمیرا رویان^۳

^۱ استاد یار دانشکده هنرهای تجسمی، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
^۲ عضو هیأت علمی دانشکده هنرهای تجسمی، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
^۳ کارشناس ارشد نقاشی، دانشکده هنرهای تجسمی، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران
 (تاریخ دریافت مقاله: ۸۸/۷/۱۹، تاریخ پذیرش نهایی: ۸۸/۹/۱)

چکیده:

در این مقاله، نقاشی دیواری های شهر تهران با توجه به ویژگی های نقاشی دیواری، روابط زیباشناخته و کارکرد آن در ارتباط با محیط و اهداف اجتماعی، تاریخی و ...، از دیدگاه مخاطبین مورد ارزیابی قرار گرفته اند. از آنجا که اثر دیواری با مخاطب رابطه ای قطعی و تعاملی دو سویه دارد؛ لذا دیوارنگاری در هر محیطی، از یک سو باید نمایشگر فرهنگ و عقاید مردم در فضای هماهنگ با معماری همان محیط باشد و از سوی دیگر، به علت وجهه همگانی این آثار، توفیق آنها وابسته به ادراک و دریافت مردم و مخاطبین اثر می باشد. بنابراین، ارزیابی مثبت یا منفی یک دیوارنگاره شهری، علاوه بر زیباشناختی آن نسبت به محیط و معماری، در گرو عکس العمل و میزان استقبال مخاطبین اثر است. با این مفروضات، مقاله حاضر به بررسی کارکرد کیفی آثار دیواری تهران (دهه ۸۰) در ارتباط با مخاطبین پرداخته است. بدین منظور پرسشنامه ای جهت ارزیابی دیوارنگاره ها از دیدگاه مخاطبین تهیه شد، که نتایج آن در این مقاله مورد مطالعه قرار گرفت. بررسی این نتایج، نکات قابل توجهی را در ارتباط با روند دیوارنگاری معاصر نمایان ساخته است، که با استناد به آن می توان راهکارهای مناسبی در خصوص ساختار بصری شهر و حقوق دیداری مخاطبین ارائه نمود.

واژه های کلیدی:

دیوارنگاری، نقاشی دیواری، تهران، مخاطب.

* این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد نگارنده سوم با عنوان "بررسی تحلیلی دیوارنگاری معاصر تهران" می باشد.
 ** نویسنده مسئول: تلفکس: ۰۲۱-۸۸۰۳۷۷۴۱، E-mail: kafshchi@ut.ac.ir

مقدمه

دیواری و فضای بصری معماری و محیط برقرار نمی شده). در نتیجه، آثار این دوره را اگر نتوان به معنای واقعی آثار دیواری حرفه‌ای و هنرمندانه دانست (زیرا چالش‌های بصری جدی را با محیط و دیوار ایجاد نموده بودند)، لیکن در آن شرایط زمانی به خوبی توانسته بودند با مخاطبین خود ارتباط برقرار کنند.

پس از دوره انقلاب تا دوران پایانی جنگ تحمیلی با عراق (نیمه اول دهه ۷۰)، دیوارنگاری با موضوعات و مضامین سیاسی و اجتماعی روز و کماکان به صورت خودجوش هدایت می شد. پس از جنگ با تغییر شرایط کشور و ضرورت‌های اجتماعی، دیوارنگاری مردمی متوقف شده و این امر تحت نظارت متولیان دولتی قرار گرفت. از این زمان، اولین شکاف و فاصله میان سیاست‌گذاران هنری و مخاطبین اثر دیواری حاصل شد. در نتیجه، به مدت بیش از یک دهه (تا اواخر دهه ۸۰) دو جریان مسلط بر دیوارنگاری شهر تهران قابل تشخیص است: یکی رویکرد تزئینی و منظره‌نگاری در دیوارنگاره‌های تحت نظارت سازمان زیباسازی شهر تهران، و دیگری رویکرد تصاویر شهدا تحت نظارت بنیاد شهید و امور ایثارگران.

البته دیوار نوشته‌ها نیز در این دوران بخش وسیعی از دیوارهای نمای عمومی شهر را به خود اختصاص داده‌اند. این جریان با چنان سرعتی فضای شهر را در بر گرفت که توجه شهروندان را جلب نموده و در نتیجه مخالفین و موافقینی پیدا کرد. در این راستا، به منظور برخورداری از آرای کمی و کیفی مخاطبین در ارتباط با دیوارنگاری معاصر تهران، به ویژه آثار دیواری دهه ۷۰ (ر.ک. نمونه‌های این آثار در انتهای متن)، پرسشنامه‌ای تنظیم شد، تا بتوان با بررسی و طبقه‌بندی نتایج آن، راهکارهای مناسب را مطالعه نمود. مقاله حاضر، بر اساس همین مطالعات میدانی و بررسی نتایج حاصل از نظرسنجی‌ها شکل گرفته است. شایان ذکر است که از اواخر دهه ۸۰ رویکردهای جدیدی در دیوارنگاره‌هایی که از سوی زیباسازی شهر هدایت می شدند شکل گرفت که به ویژه در ۴ سال اخیر (۱۳۸۸-۱۳۸۴) گسترش فراوانی یافته است که بررسی این آثار مبحث جداگانه‌ای را می‌طلبد و در این تحقیق گنجانده نشده است. در زیر، توضیحاتی در ارتباط با چگونگی تنظیم پرسشنامه نظرسنجی و چگونگی انتخاب مخاطبین ارائه شده است.

"شهر مجموعه پیچیده‌ای از مناسبات و روابط انسانی با محیط است که در آن، نه تنها روابط انسان با محیط از نظر جغرافیا بررسی می‌شود، بلکه روابط درونی افراد و اندیشه‌های فکری و فلسفی آنان با یکدیگر نیز مورد بررسی و مطالعه قرار می‌گیرد" (شماعی و پوراحمد، ۱۳۸۴، ۱۸). توجه به روابط درونی افراد از آن جهت است که انسان به واسطه برخورداری از قدرت ادراک نسبت به شرایط فیزیکی و معنوی پیرامون خود عکس‌العمل‌های متفاوتی نشان می‌دهد. بدین ترتیب، افراد با ساختارهای بصری محیط پیرامون خود نیز رابطه برقرار کرده و از آن تأثیر می‌پذیرند. شهر به عنوان یک مکان عمومی و محل کار، زندگی و آمدوشد شهروندان، به همه ساکنین آن متعلق است، سیمای عمومی شهر (منظر شهری) نیز از این امر تبعیت می‌کند. از اینرو، نمای عمومی شهر را نمی‌توان محل اعمال سلیقه‌های شخصی یا در اختیار اهداف گروهی خاص قرار داد. دیوارنگاری در نمای عمومی شهر که از زمان تحولات شهرسازی دوره پهلوی در تهران شکل گرفت و پس از انقلاب رونق بسیار یافت، از هنرهای عمومی شهر است که باید نیازها و سلیقه شهروندان را مورد توجه قرار دهد. بی‌شک، با توجه به گستردگی تعداد مخاطبین هنر شهری و همچنین پیچیدگی رفتارهای انسانی (که هر فرد را با دیگری متمایز می‌سازد)، جلب رضایت همه مخاطبین یک نقاشی دیواری در فضای عمومی شهر، امری دشوار و تقریباً محال می‌نماید. با این حال، شناخت ویژگی‌های مشترک شهروندان (از قبیل: ملیت، فرهنگ، مذهب، پیشینه تاریخی و...) با توجه به درک صحیح از شرایط زمانی و نیازهای جامعه، می‌تواند به خلق آثاری که از حداقل کیفیات لازم برای جلب رضایت اکثریت شهروندان برخوردار باشند، کمک کند.

دیوارنگاری در نمای عمومی شهر تهران، هم زمان با انقلاب اسلامی ایران (سال ۱۳۵۷) و پس از آن گسترش چشمگیری یافت. "آثار دیواری در ابتدای انقلاب توسط خود مردم و هنرمندان مردمی به صورت خودجوش و بر اساس نیازهای جامعه شکل گرفتند" (اسکندری، ۱۳۸۵). لذا در این دوره، سفارش دهنده، مجری و مخاطب اثر دیواری کماکان یکی بوده و به نظر می‌رسد هماهنگی لازم میان اثر و مخاطب با وجود شرایط تاریخی خاص حاصل می‌شده (هر چند که غالباً در این آثار تناسبی میان اثر

چگونگی تنظیم پرسشنامه

ساختمان و فضای فرهنگی محیط، زمان خلق اثر و مخاطبان آن برخوردار باشد لذا، در این نظر سنجی سعی شده است تا نظر مخاطبین را از یک ارزیابی کلی به سمت ویژگی‌های جزئی‌تر کشانده و آنها را مورد کنکاش قرار داد. در اینجا رابطه‌ای که میان

پرسشنامه بر اساس کیفیات و ویژگی‌های اصلی و اساسی دیوارنگاری در فضای شهری تنظیم شده است. از آنجا که، اثر دیواری در فضای شهری باید از هماهنگی و تناسب لازم با ساختار دیوار، معماری و فضای حاکم بر آن و همچنین کاربری

۱- نقاشی دیواری تهران چقدر مورد توجهتان قرار گرفته است؟

گروه عمومی	زیاد: 34%	متوسط: 40%	کم: 22%	اصلا توجه نکرده ام: 4%
گروه تخصصی	زیاد: 58%	متوسط: 31%	کم: 11%	اصلا توجه نکرده ام: 0%

۲- نقاشی دیواری های تهران را به طور کلی در چه سطحی ارزیابی می کنید؟

گروه عمومی	عالی: 2%	خوب: 18%	متوسط: 32%	ضعیف: 48%
گروه تخصصی	عالی: 0%	خوب: 1%	متوسط: 47%	ضعیف: 52%

۳- به عقیده شما نقاشی دیواری در فضاهای شهری چقدر بر روحیه شهروندان موثر است؟

گروه عمومی	زیاد: 74%	متوسط: 24%	کم: 2%	اصلا تاثیری ندارد: 0%
گروه تخصصی	زیاد: 89%	متوسط: 11%	کم: 0%	اصلا تاثیری ندارد: 0%

۴- به عقیده شما نقاشی دیواری تا چه حد می تواند در زیباسازی شهر موثر باشد؟

گروه عمومی	زیاد: 80%	متوسط: 20%	کم: 0%	اصلا تاثیری ندارد: 0%
گروه تخصصی	زیاد: 91%	متوسط: 9%	کم: 0%	اصلا تاثیری ندارد: 0%

۵- به عقیده شما نقاشی دیواری تا چه حد می تواند تبلیغی و پیام رسان باشد؟

گروه عمومی	زیاد: 70%	متوسط: 16%	کم: 14%	اصلا کاربرد ندارد: 0%
گروه تخصصی	زیاد: 68%	متوسط: 32%	کم: 0%	اصلا کاربرد ندارد: 0%

۶- نقاشی دیواری های تهران را از نظر زیبایی در چه سطحی ارزیابی می کنید؟

گروه عمومی	عالی: 0%	خوب: 14%	متوسط: 42%	ضعیف: 44%
گروه تخصصی	عالی: 0%	خوب: 0%	متوسط: 37%	ضعیف: 63%

۷- نقاشی دیواری های شهر تهران تا چه حد با فضای شهری سازگاری دارند؟

گروه عمومی	زیاد: 8%	متوسط: 36%	کم: 46%	اصلا سازگاری ندارد: 10%
گروه تخصصی	زیاد: 0%	متوسط: 25%	کم: 75%	اصلا سازگاری ندارد: 0%

۸- نقاشی دیواری های شهر تهران بیشتر به چه موضوعاتی می پردازند؟

گروه عمومی	یادمانی: 42%	تبلیغی: 26%	تزیینی و منظره: 10%	اجتماعی: 22%	آموزشی: 0%
گروه تخصصی	یادمانی: 59%	تبلیغی: 15%	تزیینی و منظره: 16%	اجتماعی: 12%	آموزشی: 0%

۹- به عقیده شما موضوعات نقاشی دیواری های تهران تا چه حد متناسب با روحیه شهروندان است؟

گروه عمومی	زیاد: 8%	متوسط: 38%	کم: 38%	اصلا سازگاری ندارد: 16%
گروه تخصصی	زیاد: 0%	متوسط: 21%	کم: 79%	اصلا سازگاری ندارد: 0%

اثر دیواری و فضای پیرامون و مخاطب آن برقرار می گردد، از دو بعد ساختار و محتوی مورد مطالعه قرار گرفته است. چنانکه، جان لنگ (آفرینش نظریه معماری، ۱۳۸۳) چنین می گوید: "در هر اثر هنری، ساختار شاخص اصلی ترجیحات زیبا شناختی است، ولی در عین حال ساختار به خودی خود عامل لذت بخش بودن نیست و محتوای پیام نیز تأثیر بسزایی دارد" (لنگ، ۱۳۸۳، ۲۱۱). ساختار بصری محیط و فضای پیرامون اثر دیواری از دیواری به دیوار دیگر و از محله ای به محله دیگر تغییر می کند، لذا در این نظر سنجی مکان خاصی مد نظر نبوده است و یک نگاه کلی و عمومی بر شهر تهران را در بر می گیرد.

چگونگی انتخاب مخاطب

هر چند در این نظرسنجی مکان خاصی مدنظر نبوده است، لیکن سعی شده است از مکان هایی برای این منظور استفاده گردد که تجمع آثار دیواری بیشتر باشد (به عنوان نمونه: حواشی میدان ولیعصر، میدان انقلاب، میدان ونک و...)، بدین ترتیب می توان اطمینان حاصل کرد که مخاطبین در مسیر خود نمونه هایی از آثار دیواری را دیده و آنها را در ذهن دارند.

در این نظرسنجی دو گروه از مخاطبان به صورت جوامع آماری ۱۰۰ نفره مورد پرسش قرار گرفته اند. گروه اول مخاطبین عام هستند که در انتخاب این افراد هیچگونه محدودیتی اعمال نشده است. گروه دیگری که برای نظر سنجی انتخاب شدند (گروه دوم) مخاطبین خاص هستند: افرادی که از دانش تخصصی نسبت به نقاشی دیواری برخوردارند. این گروه از میان اساتید و دانشجویان سال آخر و مقاطع بالایی پر دیس هنرهای زیبا در رشته های نقاشی، گرافیک، معماری و مجسمه، که به گونه ای در نقاشی دیواری دخیل هستند انتخاب شده اند. از خلال پاسخ ها و آراء این گروه می توان به راهکارهای علمی و ارزشمندی در راستای دیوارنگاری معاصر دست یافت. البته نظر سنجی از گروه های محدودتر، همانند مدیران هنری، اعضای شورای تخصصی نقاشی دیواری و جوامعی از این قبیل، برای بررسی امر دیوارنگاری معاصر از ضروریات است و می تواند موضوع مطالعات گسترده تری قرار گیرد که در حیطه این مقاله نمی گنجد.

پرسشنامه و نتایج آن

این پرسشنامه از ۱۸ سوال چهار گزینه ای و ۲ پرسش تشریحی در خصوص ارزیابی ویژگی های کیفی آثار دیواری تهران در ارتباط با محیط و مخاطب، تشکیل یافته است. لازم به ذکر است، از آنجا که پرسش شوندگان در پاسخ به برخی از سوالات بیش از یک گزینه را انتخاب کرده اند، لذا حاصل جمع آمار به دست آمده در این موارد از عدد ۱۰۰ بیشتر است.

۲۰ - نقاشی دیواری ایده آل برای شهر تهران را از دیدگاه خود توصیف کنید.

(از آنجا که این نظر سنجی در مکان های عمومی و عمدتاً در خیابان انجام شده، بیشتر پرسش شوندگان تمایلی به پاسخ دادن به پرسش های ۱۹ و ۲۰ نشان نداده اند، لذا در اینجا از ذکر معدود نظراتی که ارایه گردیده نیز صرف نظر می شود).

بررسی نتایج نظر سنجی

نتایج به دست آمده از نظرسنجی فوق، نکات قابل توجهی را در ارتباط با دیوارنگاری معاصر تهران و میزان هماهنگی آن با سلیقه مخاطبین مشخص می کند. بی شک، نظرات به دست آمده را نمی توان به تمامی آثار تعمیم داد و به نتایج قطعی دست یافت. با این حال، این نتایج می تواند در ارزیابی روند کلی دیوارنگاری تهران معاصر گامی مفید باشد. یکی از نکات قابل توجه در ارتباط با این نظر سنجی، این است که، علیرغم انجام نظرسنجی در سال ۸۶، پاسخ های مخاطبین نشان دهنده تاکید آنان بر آثار دیواری دهه ۷۰ است، نه آثار اوایل انقلاب که چیزی از آنها باقی نمانده، و نه آثار دهه ۸۰ که تعداد آنها نسبت به دیوارنگاره های دهه قبل بسیار کمتر است. این توجه می تواند ناشی از تعداد زیاد و گسترش وسیع دیوارنگاری دهه ۷۰ در نمای عمومی شهر تهران باشد. با این حال، توضیحات پرسش شوندگان حاکی از آن است که روند دیوارنگاری در دهه ۸۰ را رو به رشد و دارای وضعیت بهتری نسبت به دهه قبل می دانند.

قیاس میان آراء پرسش شوندگان در گروه افراد عادی و متخصصین، تفاوت شایان ذکری را آشکار نمی سازد و نظرات نسبتاً مشابه هستند. در نتایج به دست آمده از گروه متخصصین، اتحاد آراء بیشتری مشاهده می شود که، طبیعتاً حاصل محدودتر شدن گروه مخاطبین است به گونه ای که افراد با دانش خاص نسبت به موضوع نقاشی دیواری نکات اساسی بیشتری را مورد توجه قرار می دهند.

ضرورت نقاشی دیواری در تهران

نتایج به دست آمده از این نظرسنجی نشان می دهد، اکثریت افراد پرسش شونده موافق اجرای نقاشی دیواری ها در سطح شهر بوده و معتقدند شهر تهران به نقاشی دیواری نیاز دارد. به علاوه، اکثریت افراد (بیش از ۵۰٪)، تاثیر نقاشی دیواری بر روحیه شهروندان، زیباسازی فضای شهری، تبلیغات شهری و آموزش همگانی، را بسیار زیاد دانسته اند، این در حالی است که، آمار افرادی که معتقدند نقاشی دیواری چنین کارکردهایی ندارد و یا تاثیر آن در این امور کم است، اندک و نزدیک به صفر است (رک. نمودارهای ۱ و ۲). با توجه به بدیهی بودن تاثیر گذاری

۱۰ - به عقیده شما جامعه تهران نیازمند چه رویکردی در نقاشی

دیواری است؟

گروه عمومی	تزیینی: 60%	اجتماعی-فرهنگی: 30%	یادمانی: 2%	تبلیغی: 8%
گروه تخصصی	تزیینی: 62%	اجتماعی-فرهنگی: 29%	یادمانی: 9%	تبلیغی: 0%

۱۱ - نقاشی دیواری در چه فضاهایی کارایی بیشتری دارد؟

گروه عمومی	خیابان: 14%	میدانها: 4%	اماکن تفریحی: 20%	فضاهای داخلی: 6%	همه موارد: 56%
گروه تخصصی	خیابان: 4%	میدانها: 0%	اماکن تفریحی: 23%	فضاهای داخلی: 0%	همه موارد: 80%

۱۲ - آیا مکان قرارگیری نقاشی ها در شهر تهران مناسب است؟

گروه عمومی	بله: 10%	در بعضی موارد: 72%	خیر: 18%
گروه تخصصی	بله: 0%	در بعضی موارد: 57%	خیر: 43%

۱۳ - نقاشی دیواری تا چه حد می تواند در آموزش عمومی موثر

باشد؟

گروه عمومی	زیاد: 60%	متوسط: 34%	کم: 6%	اصلاً کاربرد ندارد: 0%
گروه تخصصی	زیاد: 54%	متوسط: 46%	کم: 0%	اصلاً کاربرد ندارد: 0%

۱۴ - توجه به هویت ملی-مذهبی (کاربرد عناصر بصری بومی،

فرهنگی، قومی و ...) تا چه حد در دیوارنگاری تهران لازم است؟

گروه عمومی	زیاد: 50%	متوسط: 42%	کم: 8%	اصلاً لزومی ندارد: 0%
گروه تخصصی	زیاد: 60%	متوسط: 44%	کم: 6%	اصلاً لزومی ندارد: 0%

۱۵ - دیوارنگاره های شهر تهران تا چه حد با فضای فرهنگی

تهران معاصر سازگاری دارند؟

گروه عمومی	زیاد: 6%	متوسط: 50%	کم: 38%	اصلاً سازگاری ندارد: 6%
گروه تخصصی	زیاد: 0%	متوسط: 39%	کم: 61%	اصلاً سازگاری ندارد: 0%

۱۶ - به عقیده شما کدام شیوه اجرا برای دیوارنگاره های شهر

تهران مناسب تر است؟

گروه عمومی	مسطح رنگی: 6%	نقش برجسته: 10%	تکنیکهای مدرن: 34%	همه موارد: 50%
گروه تخصصی	مسطح رنگی: 5%	نقش برجسته: 3%	تکنیکهای مدرن: 29%	همه موارد: 68%

۱۷ - به عقیده شما کدام دسته از تصاویر برای دیوارنگاره های

شهر تهران مناسب تر است؟

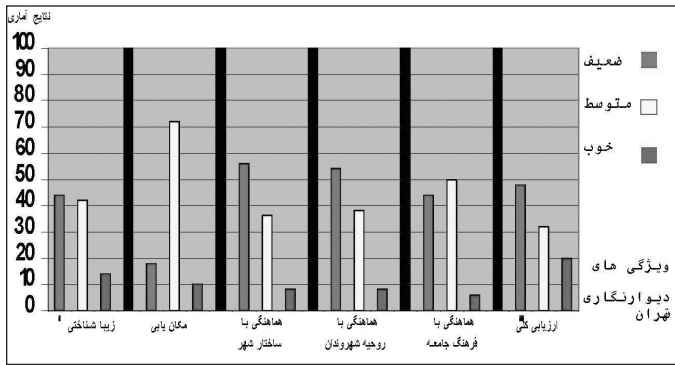
گروه عمومی	منظره: 52%	چهره: 1%	نقوش تزیینی: 50%	نقوش هندسی و انتزاعی: 28%
گروه تخصصی	منظره: 19%	چهره: 0%	نقوش تزیینی: 34%	نقوش هندسی و انتزاعی: 71%

۱۸ - آیا دیوارهای شهر تهران نیازمند دیوارنگاری هستند؟

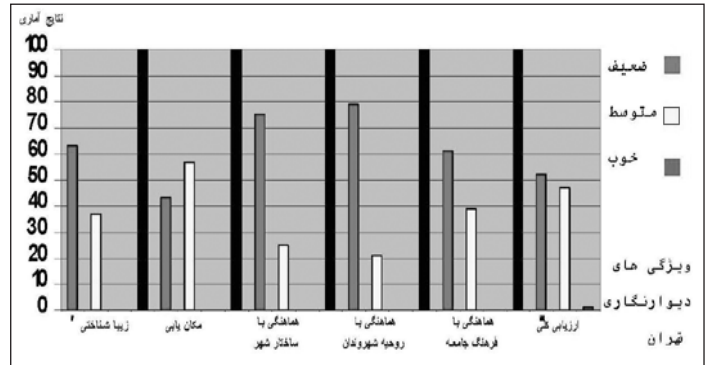
گروه عمومی	بله: 20%	خیر: 3%	در بعضی مکان ها: 03%	در همه جا: 7%
گروه تخصصی	بله: 28%	خیر: 2%	در بعضی مکان ها: 57%	در همه جا: 0%

۱۹ - نظرتان در ارتباط با نماهای معماری شهر، تابلوهای

تبلیغاتی و ویتترین ها به عنوان آثار دیواری غیر مستقیم چیست؟



نمودار ۲ - بررسی آماری ویژگی های دیوارنگاری تهران از دیدگاه مخاطب خاص. (ماخذ: نگارندگان)



نمودار ۱ - بررسی آماری ویژگی های دیوارنگاری تهران از دیدگاه مخاطب عام. (ماخذ: نگارندگان)

مخاطبین از وضعیت زیبا شناختی دیوارنگاره های تهران و عدم تناسب این آثار با موضوع، محیط، معماری، و مخاطب است(ر.ک. نمودارهای ۱ و ۲).

آمار به دست آمده از این نظرسنجی در انتخاب نوع گرایش موضوعی و نقوش مناسب برای دیوارنگاری تهران قابل توجه است. در پاسخ به این پرسش میان آراء گروه عادی و گروه متخصصین، اختلاف نظر مشاهده می شود. اکثریت افراد گروه اول (۵۲٪) علاقمند به موضوع منظره هستند، در حالی که در گروه متخصصین تنها ۱۹٪ به موضوع منظره در نقاشی دیواری نظر موافق نشان داده اند و ۷۱٪ نقوش هندسی و انتزاعی را متناسب دیوارنگاری معاصر تهران دانسته اند. در مورد تمایل به ساختار تزئینی در میان دو گروه اتفاق نظر بیشتری مشاهده می شود (۵۰٪ گروه عادی و ۳۴٪ گروه تخصصی). در نمودارهای ۱ و ۲ نتایج ارزیابی به سهولت قابل تشخیص است. تنوع تکنیک ها در شیوه اجرای آثار دیواری از مواردی است که مورد درخواست اکثر مخاطبین در این نظرسنجی بوده است. همچنین استفاده از تکنیک های مدرن نیز مورد توجه هر دو گروه (مخاطبین خاص و مخاطبین عام) قرار گرفته و آمار به دست آمده حاکی از آن است که شهروندان استفاده از تکنیک های متنوع و مدرن را با فضای شهری تهران معاصر متناسب تر می دانند. در حالی که، بیشتر دیوارنگاره های تهران (به ویژه تا پیش از دهه ۸۰)، به شیوه مسطح رنگی اجرا شده اند و حتی در زمان حاضر نیز جای استفاده از تکنیک های مدرن در دیوارنگاری معاصر تهران خالی است.

مضمون و محتوا در دیوارنگاری تهران

بر اساس نتایج این نظر سنجی به عقیده مخاطبین، عمده ترین رویکرد بکار رفته در آثار دیواری رویکرد یادمانی است و پس از آن به ترتیب رویکردهای: تبلیغی، اجتماعی- مذهبی و در آخر تزئینی و منظره نگاری در دیوارنگاری معاصر تهران کاربرد داشته اند. در همین نظرسنجی در ارتباط با رویکردهایی که مورد

نقاشی دیواری در زیبایی شهر و روحیه شهروندان، باید اشاره کرد که این تاثیرات می تواند نتایج مثبت یا منفی به دنبال داشته باشد. با چنین دیدگاهی مسئولیت دیوارنگاره ها دوچندان می شود، چرا که باید در راستای نمای شهر و روحیه شهروندان مفید و مثبت واقع شوند. همانطور که در شهر معضلاتی چون آلودگی هوا، آلودگی صوتی، ترافیک و مواردی نظیر آنها مورد توجه قرار گرفته و راهکارهایی برای حل آنها ارائه می گردد، مسئله آلودگی بصری شهر تهران نیز باید مورد توجه قرار گیرد. در این مقوله، دیوارنگاری نیز می بایست با ملاحظات لازم و با توجه به قابلیت های یک محیط شکل گرفته و جهت تکمیل کارکرد آن محیط کارآمد باشد. بدین ترتیب، می توان انتظار داشت که چنین اثری مورد توجه مخاطبین نیز قرار گیرد.

ساختار بصری دیوارنگاره های تهران

آفرینش زیبایی از مهمترین اهداف هنرها در طول تاریخ بوده و بخش اعظمی از لذت بخش بودن اثر هنری به زیبایی ساختار آن بازمی گردد. در نقاشی دیواری علاوه بر زیبا شناختی درون کادری اثر، تناسب و هماهنگی آن با عوامل محیطی نیز اهمیت می یابد. دیوارنگاری معاصر تهران در برخی از دوره ها، به ویژه دهه اول انقلاب و رویکرد به تصاویر شهدا در دهه اول پس از جنگ به بهانه مفهوم گرایی، از زیباشناختی ساختاری اثر و هماهنگی آن با عوامل بصری محیط غافل شده است. همین امر سبب شده است تا نیمی از پرسش شوندگان و حتی بیشتر (۴۴٪ در گروه عمومی و ۶۳٪ در گروه تخصصی) دیوارنگاره های تهران را از نظر زیبایی ضعیف ارزیابی کرده و بقیه افراد نیز آن را در سطح متوسط ارزیابی کنند. همچنین بر اساس آمار به دست آمده، مخاطبین معتقدند این دیوارنگاره ها با فضای شهری ارتباطی ضعیف، نامناسب و یا متوسط برقرار کرده اند و تنها ۸٪ پرسش شوندگان در گروه عمومی رابطه دیوارنگاری معاصر تهران را با فضای شهری خوب ارزیابی کرده اند (این آمار در گروه تخصصی ۰٪ است). چنین آماری نشان دهنده عدم رضایت

نیاز و مطلوب مخاطبین است، نتیجه بدین صورت بوده است: رویکرد تزیینی در مقام اول و پس از آن با اختلاف زیادی رویکرد اجتماعی قرار گرفته است. قابل ذکر است که کمتر از ۱۰٪ افراد به رویکرد یادمانی و تبلیغی تمایل نشان داده‌اند (رک. نمودارهای ۱ و ۲)، البته بخشی از این نتیجه به سابقه ناموفق آثار فوق در دهه‌های گذشته، و بخش دیگر به عدم آموزش مخاطبین و عدم ارائه نمونه‌های مناسب در این رویکردها بازمی‌گردد. تفاوت بارز میان آنچه وجود دارد و آنچه مطلوب مخاطبین است، نشان دهنده عدم آگاهی متولیان دیوارنگاری شهری نسبت به نظر و سلیقه جامعه است.

بنابر این، به نظر می‌رسد که مفهوم گرایی در آثار دیواری نباید منجر به یکسان سازی آثار و عدم تنوع آنها شود. فضای عمومی شهر به همه شهروندان با عقاید و سلیق متفاوت تعلق دارد و باید پاسخگوی نیازهای افراد و هماهنگ با محیط اثر دیواری باشد. نقاشی دیواری در فضای شهری معاصر یک رسانه عمومی است و همانطور که سایر رسانه‌های اجتماعی از برنامه‌های متنوعی برای گروه‌های عام و خاص برخوردارند (به عنوان مثال صدا و سیما که برنامه‌های متفاوتی را برای گروه‌های متفاوت در نظر می‌گیرد)، این تنوع باید در آثار دیواری یک شهر متناسب با محیط، منطقه و فرهنگ مخاطب نیز دیده شود.

نتیجه

بررسی آمار به دست آمده از نظرسنجی عمومی و تخصصی در ارزیابی دیوارنگاری معاصر تهران، نشانگر این واقعیت است که دیوارنگاری معاصر نتوانسته است مورد توجه مخاطبین خود، یعنی شهروندان قرار گیرد. دیوارنگاری معاصر تهران آنجا که به مفهوم گرایی روی آورده، زیبا شناختی ساختار بصری را فراموش کرده و آنجا که قصد زیباسازی و تزیین داشته، مضمون و محتوا را نادیده گرفته است. تکرار الگوهای بصری یکسان و مضامین تکراری، عدم توجه به ساختارهای بصری محیط و معماری و روانشناختی مخاطب و همچنین عدم تنوع در شیوه اجرا، موجب دلزدگی مخاطبین از این آثار شده است. توجه به این نکته حایز اهمیت است که اولین کارکرد یک اثر دیواری، باید در خدمت زیباسازی محیط و فضایی باشد که دیوار در آن واقع شده است و

از این طریق است که اثر می‌تواند تاثیر مطلوب بر مخاطب داشته باشد. همچنین مضامینی که در دیوارنگاری عمومی بیان می‌شود باید از قابلیت‌های بیانی محیط و فرهنگ مخاطبین آن محیط گرفته شده باشد، به گونه‌ای که اثر دیواری در محیط برای مخاطبین احساس تعلق ایجاد کند. احساس این که اثر دیواری از ساختار بصری و معنایی محیط برآمده و با مخاطبان رابطه‌ای مثبت ایجاد کرده است. بدین ترتیب، ضرورت و چگونگی اثر دیواری در قبال قابلیت دعوت‌کنندگی محیط، معماری، و مخاطب شکل می‌گیرد و از آنجا که همه فعالیت‌های بشر در جهت خدمت به عامل انسانی و برآوردن نیازی از نیازهای افراد است، دیوارنگاری در فضای شهری نیز، با توجه به پژوهش‌های میدانی باید به گونه‌ای در آید که برای شهروندان مفید واقع شده و مورد پسند آنان قرار گیرد.



تصویر ۳- دیوارنگاری تزیینی، دهه ۷۰، میدان ولیعصر. ماخذ: (عکس از نگارنده)



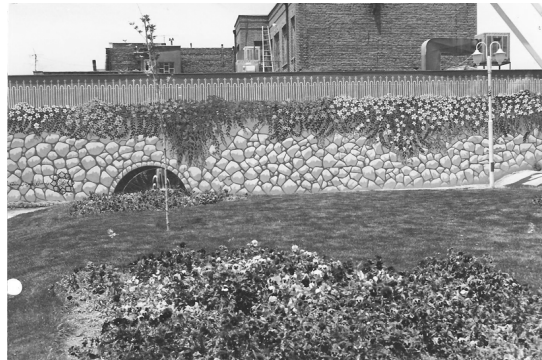
تصویر ۲- منظره نگاری دیواری، دهه ۷۰. ماخذ: (عکس از نگارنده)



تصویر ۱- دیوارنگاری تزیینی، دهه ۷۰، منطقه ۸ تهران. ماخذ: (عکس از نگارنده)



تصویر ۵- دیوارنگاری شهدا، تهرانپارس. ماخذ: (عکس از نگارنده)



تصویر ۴- منظره نگاری دیواری، دهه ۷۰. ماخذ: (عکس از نگارنده)



تصویر ۷- دیوارنگاری تصاویر شهدا، شهید بابایی. ماخذ: (عکس از نگارنده)



تصویر ۶- دیوارنگاری شهدا، دانشگاه صنعتی شریف. ماخذ: (عکس از نگارنده)



تصویر ۹- دیوار نوشته، دهه ۷۰. ماخذ: (عکس از نگارنده)



تصویر ۸- دیوارنگاری شهدا، منطقه ۷ تهران، دهه ۷۰. ماخذ: (عکس از نگارنده)

فهرست منابع

- پور احمد، احمد و شماعتی، علی (۱۳۸۴)، بهسازی و نوسازی شهر از دیدگاه علم جغرافیا، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- کفشچیان مقدم، اصغر (۱۳۸۳)، بررسی ویژگی های نقاشی دیواری، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۰، صص ۶۷-۷۸.
- کفشچیان مقدم، اصغر (۱۳۸۵)، چگونه یک نقاشی دیواری را ساماندهی کنیم، نشریه هنرهای تجسمی، شماره ۲۵، صص ۴۲-۵۰.
- لاری بقال، کیانوش (۱۳۸۴)، اصول طراحی فضای عمومی مطلوب در شهر، ماهنامه پژوهشی شهرداری، شماره ۳۰.
- لنگ، جان (۱۳۸۲)، آفرینش نظریه معماری (نقش علوم رفتاری در طراحی محیط)، ترجمه: دکتر علیرضا عینی فر، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم ۱۳۸۳، تهران.
- هویت فرهنگی و هنری (مجموعه بحث های کنفرانس هنرهای تجسمی) (۱۳۷۲)، انتشارات انجمن هنرهای تجسمی، تهران.
- مصاحبه با دکتر ایرج اسکندری (۱۳۸۵)، نقاش معاصر و عضو هیئت علمی دانشگاه هنر، آذر ۱۳۸۵.